

յօղուած մըն է նաև Ա. Երամեանի « Ո՞վ է խնկր վեպը » վրձինուած բժշկի խնկրական տխարարը, ուր կ'անդրադառնայ թէ այդ տխարարը իրական և ժամանակակից ապրուած կեանքէ անուած է, և է Պետերբուրգի բժշկական ճեմարանն աւարտած Վաղարշապատցի Բագրատ Նաւասարդեան հայազգի բժիշկը: (էջ 117-121):

Հրանտ - Սամուէլ եւս բերած է իր օժանդակութիւնը մատենագիտական տեսակէտով, խնամուած ու մանրամասն ցանկը տալով տաղանդաւոր հայ վիպագրին տպուած և անտիպ բոլոր գործերուն, լրացնելով այսպէս գրասէրներու պրպտութիւնը:

Ռերախ ենք յայտարարելու որ հետզհետէ կ'ըմբռնուի մեր քով անցեալի մեր լուսաւոր դէմքերը Յոբելեաններով մեզի մօտիկ վերապրեցնելու անհրաժեշտութիւնը, որ լաւագոյն միջոցն է անոնց գաղափարները աւանդելու մեր ներկայ սերունդին, գիտակցութեան կոչելու մեր ժողովուրդը ազգային հարստութեանց նկատմամբ. բայց կ'աւելցնենք նաև այս ամէնէն իսկական տեսակէտը թէ այս առիթներուն անոնց գրական ու գեղարուեստական տիեզերքին մէջ նոր հետազոտութիւններ կատարելը հայ մտաւորականին ու ժողովուրդին լաւագոյն և տեսական տուրքը պիտի ըլլայ իր փառքի Զաւակներուն:

Հ. ԵՍԱՅԻ ԳՌՈՒՅԵԱՆ

Ա. Յ. Գրեց Բենիամին Նուրիկեան. 1937. Վեպ « Երբ էջ 248, դիւր 1,50 տուր:

Հայ գիւղագրական գրականութիւնը որ յատուկ հրապոյր մ'ունի մեզի համար իր շունչով և ազգագրական տեսակէտով՝ ահա նոր հատորով մ'ալ կը հարստանայ, այս անգամ Խարբերդի բաժինով՝ յետ Թղկատինցիի և Համաստեղի ծանօթ և գնահատելի գործերուն:

Պ. Բ. Նուրիկեան շուրջ 20 տարիներ առաջ ապրող գիւղի մը յիշատակները կը պարզէ մեզի « Այգեկութեան » մէջ, որ, ինչպէս կը յայտարարէ « զոյգ մը խօսք » ու՛ հաւաքածոյ մ'է նախապէս « Պայքար » ի, « Հայաստանի կոչակ » ի, « Անահիտ » ի և « Նոր գիր » ի մէջ հրատարակուած կտորներու: Պրն. Յ. Աւագեան շողջողուն յառաջաբանով մը ընթերցողներուն կը յանձնարարէ գիւղաշունչ « Այգեկութեան »:

Հեղինակը երեք մասերու կը բաժնէ իր հատորը. Ա. մասը « Գիւղը որ կ'ապրէ » 51 կտորներով, Բ. մասը « Անուշ երկիր ազատու-

թեան » 9 կտորներով, և Գ. մասը 2 կտորներով, այսինքն « Թղկատինցի » և « Էնդի դէմէն լինչ լուր, Վարպետ »:

Եւ ահա կը սկսի նկարագրել մեզի « Գիւղը » որ կ'ապրէ, գիւղի մը օրական կեանքը. խորհրդածութիւններ, նորանոր տեսիլներ կենդանի և անկենդան բնութեան վրայ:

« Այգեկութեան » մէջ ամէնէն առաջ աչքի կը զարնեն մեր հայրենիքի հսկայ լեռները. Մարիալ լեռը՝ արշալոյսի ոսկէգօծ խողերուն մէջ. Հաճի պապակ՝ իր հիրիկներով ու կոժժկոտորակներով, Աղուէս լեռը՝ իր վաղեմի գրոյցներով և պատմութեան քերտով, և Մաստաւալ՝ իր սպիտակ ճակատով: Հոն կենդանի կը լսուի վազքը Եօրեակի. գիւղական պարզ ու անմեղ զբօսանքները, կոչնակին՝ ձայնը, և հեռուն ձերպերու մէջէն՝ կաքաւին երգը: Անո՛յ յիշատակներ:

« Այգեկութեան » տեսարան մը՝ « Մեր շուկան », գիւղական շուկայ: Հեղինակը արեւելցիի մը պարզութեամբ կը քալէ անոր նեղ ու ցած փողոցներէն, կու տայ ճշգրիտ պատկերը արեւելքի մեր շուկաներուն յատուկ գծերով. հոն աչքի կը զարնէ բրուտի խանութը՝ իր լայնափոր բոլորակներով, երկաթագործը՝ արևն քրտինք եղած ծեծելով հրաշէկ երկաթը՝ որ « կրակէ արցունքներ կը սփռէ ». անդին փուլը՝ իր հացի թարմ ու անոյշ հոտով. հոն՝ մսավաճառը, սպիրիշը, թիթեղագործը, և հուսկ « շուկային մէկ ծայրը միս մենակ քէնոտ առանձնութեան մը մէջ կը կենայ թաղկեգործին խանութը »:

Այս և ասոր նման բազմաթիւ տեսարաններ ինչպէս « Բելիարը », « Կաքաւին երգը », « Արագիլին պէս », « Կալի տղան », « Կարաւանը », « Հայրենի կաղանդ », « Պողոնց մը խելք » են, կը կազմեն Բ. Նուրիկեանի « Այգեկութեան » 250 էջնոց հատորը:

Հեղինակին պատմելու ոճը բնական է ու ճշգրիտ առանց արուեստակութեան, առանց խճողումի կամ երեւակայական ցնորքներու. իր « գիւղականար » տասնեակին տարի առաջ իմ տեսած Հիւսեմիկին և իր շրջակայքին լուսապատկերն է:

Յարգելի հեղինակը նուրբ դիտողութիւն ունի, կ'անդրադառնայ, կը տեսնէ ամէն ինչ որ յատուկ բան մ'ունի իր մէջ, ու ան հոգի և շունչ կու տայ անխօս էակներուն անգամ, կը հասկնայ անոնց խորհուրդը. կը տեսնէ լեռի ժայռերը՝ որոնք վայրի թուզի ճիւղեր խածք են, նշնին՝ որ ծողկի խուրձեր գրկած է, և կատուի աչքերուն մէջ կը կարգայ սրտագրաւ պաղատանք մը: Իր արուեստը կարծես համապատասխան է մի-

շավայրին զոր կը նկարագրէ, այլապէս՝ ազնուական պատկերներ շինական կեանքին հետ պիտի չկարենային յարմարիլ. այսպէս իրեն համեմատ որոտումը « գիւղերին կողը կը պատռէ ». « կէսօր կ'ըլլայ. արեգակը իր հասած դուրսը կը կախէ երկինքէն ». « Երկիրը կ'արտաշնչէ քունէն արթնցող գոմէշի մը պէս », կամ « գետինը թունաւոր ճանճերէ խայթուած գոմէշի մը պէս կը ցնցուէր յանկարծ. կը թօթուրտէր և կապը կտրած կը փախէր քարէ քար կը զարնէր կարծես (երկրաշարժը մտքերնիդ բերէք) և նման ուրիշ շատ մը պատկերներ: »

Լեզուն մաքուր է, բայց յատուկ նպատակով մը խառնուած և հիւսուած գաւառական ասացածքներով և բառերով:

Նուրիկեանի պատմութեանը գիւղական պատկերներ ու տեսարաններ ամէնքը՝ չունին վէպի հիւսուածք, ինչ որ արդէն նպատակէն ալ դուրս կը տեսնուի: Մեզի կը մնայ սեւեռիլ իր տեսարաններուն որ կ'անցնին, և հոն նշմարել ու գտնել տիպարներ, ու նկարագրներ քաղել: Հեղինակը շարժանկարի արագութեամբ կ'անցնէ մեր առջեւ այդ տեսարանները, հետաքրքրական՝ ինչպէս իր գտած վերնագրիները. հոն, սակայն, ստէպ անակնկալի կը մատնուինք՝ երբ յանկարծ յաջորդ էջին մէջ կը վերջանայ խօսքը անձի մը կամ դէպքի մը վրայ՝ սպասումի մէջ թողով ընթերցողը. կարծես թէ բոցեր են որ կը փայլին, ու կայծեր որ կը մարին՝ մեզի վայրկեանական հաճոյք մը պատճառէն յետոյ:

Այս տեսակէն են՝ « Գիւղի փեսան », « Վարժապետը », և « Այսօր ուրբաթ է » պատմութեանը:

Մենած գիւղի մը կեանքը ահա՛ զոր ապրած ու սիրած ենք, և որ գրչի հնարքով մը կը վերապարի. և ատոր համար է որ ուրախութեամբ կ'ողջունենք Նուրիկեանի « Այգեկութեան » պահելով զայն իբրեւ թանկագին աւանդ մը՝ որ իր մէջ մեր քանդուած հայրենիքի աւանդութիւնները կը ծրարէ անմեղ ու անմոռանալի յիշատակով, և վստահ ենք թէ շատեր գոհ պիտի ըլլան այդ հատորին ընթերցումով, մանաւանդ մեր սիրած Խարբերդի սիրելի հայրենակիցները:

Հ. ՄԻՔԱՅԷԼ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԵԱՆ

« ԶՈՒՆՈՒԹՅՈՅ » (Հրանտ Բալուեանի, Տպ. Բարեւ, 1937).

Բալուեան, իբրեւ տարեգրքի հեղինակ, կրնայ մրցիլ Թէոդիկի հետ, ու թերեւս, այս մարզին մէջ, ունի աւելի փայլուն ապագայ: Յիրաւի

եթէ բողոքատենք առաջին « Ամէնուն տարեցոյց » ը առաջին տարեգրքը « Զուարթնոց » ին հետ, տարբեր համոզման չենք յանգիր:

Բայց Թէոդիկ ահա վերայ էր, Բալուեան « ահա հակա » է, Եղիայի բացատրութեամբ, և երկրորդը միշտ պէտք պիտի ունենայ առաջին փորձառութեան: Թէոդիկ « հին գլուխ » էր բառին ոչ - հակակրեւի իմաստով: Հայ անցեալին հետ կապուած էր սերտիւ: Նամակներ, հին վաւերագրներ, անհետացած դէպքեր, ծերունազարդ գրողներ կ'ընդունէր թեւաբաց, մոռնալու աստիճան... ներկա, իր բոլոր երեսներով, հայուն թէ օտարին համար, գեղարուեստի թէ գիտութեան համար:

Բալուեան անցեալին կապուած ըլլալով հանդերձ... « նոր գլուխ » է, բառին ծանօթ իմաստով, և հետեւաբար աւելի խոստովանալից:

« Զուարթնոց » ի մասին շատեր խօսած են արդէն, մենք նպատակ չունինք մի առ մի վերլուծելու ի լոյս ընծայուած գրութիւնները. կ'ուզենք յիշել միայն որ գրական բաժնին մէջ տաղանդով գրուած էջեր ունին Տիրան Զարեան և Կոստան Զարեան: ԲՕԼ Վալերիի « Ծովահայեաց գերեզմանատուն » ին մէջ կան շատ գեղեցիկ տողեր «... Արևը կը շողայ, երազը արուեստ է », և նման ուրիշներ:

Կան տակաւին գրականութեան և գեղարուեստի նուիրուած ուշագրաւ ուսումնասիրութիւններ, և ժամանակագրութիւն մը (քրոնիկ) զոր կազմած է նոյն ինքն Բալուեան:

Ստուար հատոր մը վերջապէս, որուն մասին կ'ուզենք ըսել, ինչ որ չեն ըսած ուրիշներ այս կամ այն նկատմամբ: Մեր նպատակն օգտակար ըլլալ է միայն: « Զուարթնոց » ը համակրանքի արժանի համարելով կը համարձակինք կարգ մը թեւադրութիւններ ընել:

ա) Աւելի խնամք ունենալ հայ լեզուին հանդէպ:

բ) Աւելի լրջութիւն լուսանկարներու հրատարակութեան մէջ, (անհրաժեշտ չէ գիտնալ թէ « Գեւ » ին դէմքն ինչպէս է):

գ) Հայ ինքնագիր էջերու արտագրութեան զարկ տալ, կարելի եղածին չափ խուսափիլ թարգմանութիւններէ:

դ) Զանալ մասնագէտներ ապահովել, որպէսզի արտայայտուին իրենց ճիւղերուն մասին:

ե) Ըլլալ արդար, չվարկաբեկել ո՛ր և է հայ արժէքաւոր մտաւորական, եթէ նոյնիսկ անանձնական թշնամի մ'է: (Նշան Պէշիկթաշեանին « մտքի մերկութիւն, աղքատութիւն » վերա-

գրել բարի գործ չէ, ինչպէս բարի գործ չէ «Անահիտ»ի համար ըսել. «Իբրև շարժում յառաջ բերող ձեռնարկ, այս պարբերաթերթը այլևս պատմութեան կը վերաբերի»: «Շարժում յառաջ բերել» ինչ կը նշանակէ: Գրական հանդէսի մը գերագոյն գոհունակութիւնը տաղանդով գրուած էջեր հրատարակելուն մէջ կը կայանայ, ինչ ժամանակի, ինչ նիւթի ալ որ պատկանին անոնց: Այս տեսակէտով «Անահիտ» պատմութեան չի վերաբերի:

զ) Յընթացք ընթերցման՝ գեղեցիկ մտածմանց քաղուածք մ'ընել (Հայ մտաւորականներէն, Ազգաթանգեղոսէն մինչեւ Բակունց), անոնցմով զարդարելու համար Տարեգրքին էջերը:

ե) Համանուն ամսաթերթ մը չհրատարակել: Եւ բոլոր ուժերը նուիրել միայն տարեգրքին, զայն կարելի եղածին չափ հարստացնելու, անսովոր, բացառիկ կացուցանելու համար:

ը) Տարեգրքին կողքին վրայ, Թէոզոլոգի հետեւողութեամբ, ազդարարել:

«Գրականութեան սիրահար՝ անհրաժեշտ աշխատակիցներու տեղ չկայ»:

բ) Այս պատուիրաններուն վրայ աւելցնել ուրիշներ, և «Չուարթնոց»-ը հայ մտքի ճշմարիտ տաճարի մը վերածել, իր անունին արժանի:

Հրանդ Բալուեանին այս է որ կը մաղթենք սրտանց:

ՀՐԱՅ ՔԱՋԱՐԵՆՑ

«ՆԱԽԵՐԳԱՆ» Մինաս Թէօլօլեանի, սպ. Սփիւս, 1937.

Մինաս Թէօլօլեանի ստորագրութեան առաջին անգամ հանդիպած եմ այժմ դադարեալ պոլսահայ օրաթերթ «Ազդարար»ի մէջ: Չարմանք և ամենախոր ցաւ զգացած եմ իր կարգ մը յօդուածներու ընթերցումէն: Երկրի մը մէջ, որպիսին է Թուրքիա, ուր հայութիւնը ենթարկուած է ճերմակ շարդի, կարմիր շարդէն աւելի վտանգաւոր և սոսկալի, երկրի մը մէջ՝ ուր մեր հայրենակիցները հետզհետէ կը կորսնցնեն կալուած, եկեղեցի և դպրոց, և ուր վաղուց կորսնցուցած պիտի ըլլային նաեւ լեզու, հոգի և դիմագիծ, եթէ չունենայինք մեր ոսկեղէն գրականութիւնը, մէջտեղ ելաւ Մինաս Թէօլօլեան և չեմ ըսեր քննադատեց (որովհետեւ քննադատութիւնն արուեստ մ'է՛ որ կը պահանջէ բարձր կարողութիւն և խղճմտանք) այլ չարախօսեց մեր հին ու նոր մտաւորականներուն դէմ, և չեմ գիտեր «Ազդարար» ինչպէս տեղ տուաւ անոր:

Ծաղիկաքաղ Թէօլօլեանի գաղափարներէն (մեկ յօդուած):

1. «Չեմ յիշեր զրկուածները, անարիւնները, ծերուկն առակագիր Աճէմեան, Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան... Աւիշան»... (25 հոկտ. 1936, «Ազդարար»):

Թէօլօլեան այս մեծավաստակ, բազմարդիւն հեղինակներուն չէր հաւանած, բայց համակրանքով կը խօսէր Սօֆեանի, Չարմուշի, Սար. Սահակեանի և Ոստանիկի մասին, (ճաշակի խնդիր է, չենք կրնար մեղադրել):

2. «Ճիշդ է որ զգած եմ, կ'ըսէ, մեր «սերունդ»-ի յաջողիտ վերջապահները» (նոյն թիւ):

3. «Ու չեմ յիշեր անոնց ներքին մարդը, մտքի աղքատութիւնը» (նոյն թիւ):

Թէօլօլեան, լուսանցքի վրայ, «Անկուծի մը հարցականով» կ'արձակէր պատգամներ, որոնք բարիք չէր որ կը սերմանին Պոլսահայ բազմութեան մէջ:

Մտաւորականը, մանաւանդ հայ մտաւորականը, վեհ պարտականութիւն մը ունի, այն է՝ սիրցնել տոհմային գրականութիւնն իր ընթերցողներուն: Ի սփիւռս աշխարհի ցրուած մեր պանդուխտներուն միջեւ միակ միութեան կապը մեր լեզուն է: Այդ լեզուով յօրինուած գործ մը գուրգուրանքի արժանի է, որովհետեւ զրկանքէն կը ծնի: Չեմ ըսեր գովել լոյս տեսած ամէն երկ. ո՛չ, ըլլալ խիստ, բայց ըլլալ արդար, գեղեցկութիւններն ի վեր հանել թերութեանց կարգին: Մանաւանդ գրականութեան պատմութեան մէջ իրենց դիրքերը գրաւած հեղինակները հանգիստ թողուլ, գոնէ առ այժմ, դժնդակ օրերու մէջ, ո՛չ թէ մտազործի դանակով մօտենալ անոնց:

* * *

Յամի շնորհաց 1937ին Մինաս Թէօլօլեան գիրք մը հրատարակելու է: Ինք ալ բանաստեղծ է եղեր: Այս պարագան ծանօթ չէր մեզի:

Նախ՝ խորագրի մասին: «Նախերգանք» ամէնքդ ալ գիտէք ինչ կը նշանակէ: Հետեւաբար իմաստին չի վերաբերի մեր խօսքը, այլ տպագրական, աւելի ճիշդ՝ գծագրական, ներկայացման:

Իւրաքանչիւր գիր հռանկիւնի մը մէջ մտցուած է, բայց բռնի կերպով, որովհետեւ. օրինակի համար, «Ն»-ին զլուխը, «Ք»-ին պոչը դուրս մտացած են: Մեսրոպի տառերը դազաղի մէջ դրուած են կարծես: Առաջին եռանկիւնին գա-

զաթը վար է, հետեւաբար երկրորդը վեր, այնպէս որ «Նախերգանք» բառին մէջ գոյութիւն ունեցող երկու այբերէն մին գազաթավար հռանկիւնի մէջ թխմուած է, իսկ միւսը՝ գազաթավեր՝ եռանկիւնի մէջ: Իրարմէ տարբեր, աւելի ճիշդ իրարու հակոտնեայ այբեր մէջտեղ ելած են: Կը ծանրանամ այս նիւթական մանրամասնութեան վրայ, որովհետեւ ան կը բացատրէ հեղինակին նկարագիրը:

Ինքնատիպ ըլլալու ձգտում կայ, բայց ոչ ինքնատուութիւն:

Գիրքը բաժնուած է երկու մասի.

1. Ամպ մը անցաւ («Բաց հովանոցդ, ո՛չ, գոցէ, որովհետեւ անցաւ») պիտի աղաղակէր Թէօլօլեան, եթէ այս ենթավերնագիրը ուրիշ մը յղացած ըլլար), քերթուածներ, 13 հատ:

2. Մեռած երկիւնքով (Անշուշտ ո՛չ կապոյտով, արեւով, կամ, աստղերով, լուսնով, այլ ամպերով, մշուշով, անձրեւով, բայց մեռած է այդ երկիւնքը: Մեռած սիրտ, մեռած խճմտանք կ'ըմբռնենք, բայց «մեռած երկիւնք» երբեք) արձակներ 15 հատ:

Հատորը կը բացուի «Նախերգանք»ով ու կը փակուի «Ինքնանկար»ով: Երկուքն ալ արձակ: Մեր դիմաց ունինք գիրք մը, որուն ընթերցումը կատարեալ չարչարանք է:

Եթէ վարուիլ ուզէինք Մինաս Թէօլօլեանի հետ այնպէս՝ ինչպէս ինք կը վարուի մեր հին ու նոր մտաւորականներուն հետ, բաւական ծիծաղաշարժ նիւթ կրնայինք հանել իր «ստեղծագործութեան» Պիտի բաւականանալը հետեւեալ շատ համալուստ ցուցակով:

Ա. — ՃԱՇԱԿԻ ԿՈՊՏՈՒԹԻՒՆ

- 1. «Կինը յաւէտ մեզ վեր կը քաշէ», ինչով, չուանով, լաւագոյն էր ըսել «կինը յաւէտ մեզի թռիչք կու տայ»:
2. «Ու կախուիս միայն իմ տաճարէս» (էջ 41).
3. «Աքերուզ մէջ սառեցաւ հեղուկը» (էջ 42).
4. «Երգ մը ունի թրջուած (էջ 50).
5. «Ու բառերը մեռել կը հոտին (նոյն).
6. «Կը հոտի մեռել (էջ 52).
7. «Տերեւ մը լուսինին հետ կը խաղայ սրիկայի սուլումով».
8. «Քու թարմութիւնդ կը հոտի» (էջ 55) (կարծես թէ նեխած է).
9. «Երջանիկ շուն մը կ'ուզէ լալ» (էջ 63).

Բ. — ՀԱՎԱՍՏԱՆ ԲԱՅԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- 1. «Յաւերժական մարմարներու մրկայոյց մեղեդին» (էջ 31). Եթէ մեղեդի է, չի կրնար մրկայոյց ըլլալ:
2. Շիրմաքարերն եթէ «անոյշ են ու բարի» չեն կրնար «խրոխտ» ըլլալ:
3. «Թերեւս օ՛ր մը... զամ մարտնչիլ յանուն բեկոր մը յոյսի» (էջ 30): Յոյսը մարդուն տըրուած գերագոյն բարիքն է, յետին թշուառութեան մէջ իսկ, ծանրագոյն հիւանդութեան մէջ իսկ կայ, ան «միայն գերեզմաններէն խոյս կու տայ» (Ուկոյ Ֆոսկոլոյ, Տաղ գերեզմանաց):
4. Եթէ «գիշերը գեղեցիկ է» (էջ 64), փեղկերը չեն հեծեր:

Գ. — ԼՅՁՈՒԱԿԱՆ-ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ՍԽԱՆՆԵՐ

- 1. «Ամենիմաստ» (էջ 31), (ուղղէ՛ Ամէնիմաստ):
2. Անձկաւին (էջ 22) ուղղէ՛ անձկանօք, անձկաւ:
3. Մեն (էջ 25) ուղղէ՛ մէն:
4. Սիրտեր (էջ 40) ուղղէ՛ սրտեր:
5. Վիշտի մէջ (էջ 43) ուղղէ՛ վշտի մէջ:
6. Հայհոյել քեզ (էջ 62) ուղղէ՛ քեզի: (Քեզ աշխարհաբարի մէջ հայցական հոլով է):
9. Չհաւատաց քեզ (էջ 62) ուղղէ՛ քեզի:
10. Անքան (էջ 17), ինչպէ՛ս (էջ 19), ինչքան (էջ 21) ուղղէ՛ այնքան, ինչպէ՛ս, ինչքան:

Դ. — ԱՆՃԱՐԱԿ ԿԱԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Քամին այնքան կը սուչէ, որ կարտով մ'անսահման կ'ուզեմ մեռնիլ քաղցրօրէն ու ալ երբեք չարթըննալ... Տան փեղկն այնքան խարխուլ է, որ կը բաղձամ ալ չըլլալ Երէկե՛ լուս օրերու ցընորակո՞ծ այն սղան... (էջ 17)

Մինչդեռ կառվարենց կ'երգէ.

«Մտերն, յաճախ, այնքան տերեւ կը թափեն՝ Որ մեռնելու կարտը քեզ կը տանջէ... Կարծես անլուր աղերս մ'անլուր կը կանչէ Հոգիդ՝ լուսնի լոյսով օծուն ծովափէն».

(Տես «ՏԱԻՂ ԵՒՈՂԱՆ», էջ 96).

Թէօլօլեան «Համր ջուրակի վրայ՝ կը նաւերգէ» 2. «Լուսնակը լուս, լուսնակն անբուն կը կոծէ, Այս ինչ տամուկ, ինչ յարաճուն կսկիծ է... Չեղք մը անգութ, անկարեկիր կը խոցէ, Այս ինչ խորունկ, ինչ խելայեղ սուլոց է...»

Մինչդեռ կառվարինց շատ գեղեցիկ կերպով կ'երգէ, —

«Վինն անձրեւին կը հեծէ երդիս վերայ, — միաւար Վինն անձրեւին կը հեծէ... Ա՛հ, ի՞նչ անոյշ թախիծ է Երեւանի մէջ, դաւար...»

(ՏԱՌԻՂ ԵՒՈՂԵԱՆ, էջ 69):

3. «Թափառական, սրիկայ (էջ 20): (Ականջը խօսի Վազգէն Երեւանին):

4. «Չայն մը, ձայններ» (նոյն): (Ականջը խօսի չեմ յիշեր որո՞ւ):

5. «Ամփոփոշիս կը զրոյս գանձարան փակեալ, պարտեզ... (էջ 41).

դուն ալ շարունակէ՛.

«Պարտեզ փակեալ, քոյր իմ հարսն, պարտեզ փակեալ և աղբիւր կըրեալ»:

(ԵՐԳ-ԵՐԳՈՑ ՍՈՂՈՄՈՆԻ. ԳՂ. Դ. 12).

6. «Լուսնակը մուշկ ու անուշ» (էջ 43) ուղ-ղէ՛ անոյշ)

շարունակէ՛, «Շինականին քունն անոյշ:

7. «Կը հարուածեմ քեզ ծաղիկներով» (էջ 55) Պարտիկ բանաստեղծութիւնը կ'ըսէ.

«Մի՛ վիրաւորեր կինը նոյն իսկ ծաղիկով մը...»

8. «Վագրի նման գայրագին ես» (էջ 59) Պատէրեան բացատրութիւն,

9. «Հեռանալ, մոռանալ» (էջ 23). ականջը խօսի Տէրեանի, Եւայլն, Եւայլն. մեր ժամանակը չի ներեր ուրիշ դիտողութիւններով զբաղելու:

Մինաս Թէօլէօլեանի երգերը ցուրտ են՝ շիր-մաքարերու պէս: Մութ են՝ ստորերկրեայ ճամ-մաներու նման: Գատարկ են՝ վհատեցուցիչ կեր-պով, անհամ են՝ անտանելի ըլլալու աստիճան:

Այլէն-ձախէն պատկերներ իրարու քով կը բերէ, «մոզայիք», բայց ոչ Սուրբ Մարկոսի տաճարին մէջ գտնուող «մոզայիք»ին նման, ի սէր Աստուծոյ, ոչ: Երաժշտական ըլլալ կ'ուզէ, բայց այդ մարզին մէջ՝ իրմէ շատ աւելի ճա-շակաւոր և վարպետ տաղաչափ մը ունինք յան-ձին Գէորգ Կառվարենցի: Իր այս գործը «նա-խերգանք» մ'է՛, բուն երգը յետոյ պիտի գայ:

Ես լիկէտնի մէջ դասընկերներ ունէի, որոնք շատ աւելի լաւ քերթուածներ գրած էին, սա-կայն զանոնք հրատարակութեան չյանձնեցին:

Կրնամ սխալիլ (երանի՛ թէ սխալիմ և հայ

գրականութիւնը հարստանալ) բայց Մինաս Թէօ-լէօլեանի առաջին երգերը զուարթարար ապա-զայ չեն խոստանար, ես այժմէն պատրաստ եմ յայտարարելու թէ ոչ միայն «նախերգանք»ը, այլ Թէօլէօլեանի ծնանելոց բոլոր երգերը չեմ փոխեր իր չհաւանած Ալիշանի հետեւեալ երկու տողերուն հետ:

«Մեր նահապետից տո՛ւր կակուղ հողիկ, Որ զբեզ պի՛նց սիրեց, հայո՛ց աշխարհիկ»:

Այս յայտարարութիւնը ստիպուած էի ընելու, եթէ նոյնիսկ Մինաս Թէօլէօլեան մեծ-հօրա-քրոջ թոռնիկն ըլլար:

Ամէն բանէ առաջ իրմով երբեք պիտի չզբա-ղէի՛ եթէ «Ազգարար»ի մէջ մեր մեծ ննջեցեալ-մտաւորականները չարչարած չըլլար, ժխտական գործ կատարելով կորսուելու վրայ եղող պո-սահայ գաղութին մէջ:

Բայց վերջացնելէ առաջ իր «ինքնանկար»ը.

«Նստեցեք ժայռի մը վրայ, բացէ՛ք ձեր բե-րանը աստղերուն, ու ակնկոյտ հատ մը բող իյնալ... (ձեր բերանին մէջ բնականաբար) Այս կանգնեցեք ձեր սիրածի սիրտին (ուղղէ՛ սրտին) վրայ, գրոշխր բարձր, ևսրնչածաղիկ մը շր-րունքի՛ն՝ ու ըսէք.

— «Պատերազմ կամ խողաղոթքի՛ն» ... (էջ 85).

— «Ի՛նչ պարծենկոտութիւն, ի՛նչ պարծեն-կոտութիւն, հատուկ իմ, ածածդ հակիթ մ'է՛, և ձայնդ բունք է արար-աշխարհ» ...

(Ականջը խօսի ԱՐԱՋԻՆ):

ՀՐԱՑ ՔԱՋԱՐԵՆՑ

ՀԱՌՈՒՑ ԹՈՒՒ ԱՄԵՆԱՔԻԿԻՉԵՐ ԵՒ ՆՈՅՆԱՆՈՒՆ ՅՈՒ-ՇԱՐՋԱՆԵՐ ՀԱՅ ԱՐՈՒՅՍՏԻ ՄԷՋ. — Գրեց Գարեգին Արքեպ. Յովսէփեանց, Երուսաղէմ. Տպարան Ս. Յա-կոբեանց. 1937. Քառածալ, 110 էջ, 49 պատկերներով, թղթակազմ, գին չորս շէլին (մէկ տուար):

Հեղինակին անունը արդէն իսկ գրաւական մըն է գործին կարեւորութեան համար: Գարե-գին Արքեպ. ի այս գործը «իւր համառօտու-թեամբ կարգացուած է նախապէս Լէնինգրադի Նիւթական Կուլտուրայի Պատմութեան Ակադե-միայում, և նուիրուած է նոյն հաստատութեան նախագահ, նշանաւոր հայագէտ և մեծ աշխա-տաւոր ակադեմիկ Ն. Մառի յիշատակին»: Իրա-պէս արժանի յիշատակարան արժանի յիշատակի:

Հոս յարմար կը սեպենք ճշտել որ Սաղէմի տպարանին նիւթական միջոցներով չէ որ լոյս կը տեսնէ այս հատորն ալ, այլ երեք հայուհի մեկենասուհիներ Աննա՝ Պոլթոս Կալի, Սաթե-նիկ Չազըր, Նուարդ Եաղուպեան ազնուօրէն հոգացած են հրատարակութեան ծախքերը. թէեւ ըսենք որ հաւաքական այդքան մեծ ճիգի մը համար: Սակայն ասիկա ժամանակներուն չա-փանիչն է, անշուշտ եղածով ալ գոհանալու ենք: Սիրտս կը դողայ խորհելով որ Չոպանեա-նի յետաձգուած, կամ «Հանդէս Ամսօրեայ»ի ար-դէն կատարուած յոբելեանները ի՛նչ ճղճիմ ար-դիւնք պիտի տան կամ տուած են:

Աշխատութեան յառաջաբանին դիմաց գետեղ-ուած է մեծանուն Հայ գիտնական հեղինակին մէկ յաջող և հարագատ պատկերին նմանահա-նութիւնը:

Յառաջաբանը կ'ըսէ որ ներկայ գործը կապ-ուած է՝ մասամբ՝ նոյն հեղինակին «Խաղբա-կեանք կամ Պոռչեանք Հայոց պատմութեան մէջ» կեանք, որուն, կը ցաւինք ըսել, միայն առա-ջին մասը լոյս տեսած է:

Տպագրութեամբ մաքուր, ներկայանալի է այս հրատարակութիւնը, որուն վրայ գիտենք թէ շատ ու շատ սիրտ մաշեցուցած է մեղուաշան Մեսրոպ Արքեպոս. Նշանեան: Այս անգամ քիչ բացառութեամբ նկարներուն արտահանութիւն-ները ներկայանալի են և գոհացուցիչ:

Ուսումնասիրութիւնը կը սկսի խաչի արուես-տով և պաշտամունքով Հայոց մէջ: Կը ճշտուի Հաւուց Թառի և Գարիւնից կամ Տարանէից նոյնութիւնը, գիրքը, տեղը: Մատենագրական, արձանագրական, բազմաթիւ տուեալներ յառաջ կը բերուին, խղճամիտ և հեղինակին յատուկ մանրակրկիտօրէն կը նշուին: Յիշատակարան-ներու յաջող լուսանկարներու մաքուր արտա-տպութիւնները շատ աւելի հեշտին և հետաքրքրա-կան կ'ընեն ընթերցումը: Այսպէս կը լուսաբան-ուի Հայ խաչապատկեր-արուեստը:

Սակայն, հաւանաբար խոշոր մատենագրան-ներու կամ թանգարաններու պակասին պատ-ճառաւ, օտար արուեստի հետ համեմատութիւնը քիչ է եղած, և մենք բնատիպերու ծագմանց մասին գոհացում չենք գտներ աշխատութեան մէջ, թէեւ խաչարուեստին մեր մէջ հոլովման

մասին բաւական լիակատար կ'ըլլայ մեր հաս-կացողութիւնը այս մեծապէս կարեւոր աշխա-տութեան ընթերցումով: Չափազանց հետաքրք-րական կը գտնեմ գործին թիւ 34 (Աւետարան Կեան Թագուհու, Երուսաղէմ, 1272 թիւէն) և թիւ 35 (Աւետարան Վասակ արքայեղբոր, 1284էն առաջ) խաչելութեան պատկերները որոնք պէտք է որ մանրակրկիտ հետախուզութեամբ մը հա-մեմատուին Ժ.Գ. դարու Խաչապատկեր խաչելութեանց հետ, որպէս Harrisի հաւաքածոյինը ի Լոնտոն կամ Մոսկուայի Cathedral de la Dormitionի իգոնիկն հետ՝: Գարձեալ գործին թիւ 30ը էջ-միածնի 1057 թուականով Աւետարանէն՝ կ'արժէ համեմատել խաչէն իջեցման որմանկարին հետ որ կը գտնուի Վրոզնեցի նահանգին Ljubljana-ի, կամ Թոխալը Գիւլիսէի որմանկարին հետ ի Կապադովկիա՝: Նմանութեան եզրեր չեն պակ-սիր նաեւ թիւ 29 (Խանդալի Սեբաստիոյ նա-հանգ, աւետարանի, 1041էն) և թիւ 31 Մոզու աւետարանի (Ժ.Գ դար?) խաչելութեանց, և Վե-նետիկի Սբ. Մարկոսի կիտուածագորդ խաչե-լութեան, նաեւ Լէնինկրատի պետական մատե-նագրանի Բիւզանդական թիւ 105 ձեռագիր աւետարանի խաչելութեան պատկերին հետ, գործ Ժ.Գ դարու կէսերուն՝:

Անշուշտ մեր համեստ միջոցները թոյլ չեն տար աւելի երկարել այս մասին: Սակայն կը յուսամ որ այս իսկ շահեկան նպատակ մը ըլլալէ գուրկ չէ: Աւելորդ չեմ սեպեր աւելցնել որ ի Բարիզ հնամաճառ Տիար Յակոբ Ինճիւնեան ինձի այս տարի ցոյց տուաւ շատ շահեկան մանրանկար մը, էջ մը Ժ դարու հայ աւետարանէ՛ ուր կար խաչելութեան շահեկան պատկեր մը, որուն նմանը կը պակսի Գարեգին սրբազանի այս ար-ժէքաւոր գործին մէջ:

Երկու խօսք ալ «Բրոնզէ բուրվառներ»ու մա-սին (պատկեր թիւ 19-20): Ասոնցմէ շատ շա-հեկան հատ մը կայ Սպահանի Ամենափրկչի վան-քին թանգարանին մէջ յետնադարեան Հայ յի-շատակարանով մը՝ որ աւելցուած է: Այս խնկա-մանը՝ գոր անձամբ լուսանկարած և քննած եմ, փոքր ուսումնասիրութեամբ մը շուտով պիտի ներկայացնեմ հոս, սակայն այս առթիւ աւելցը-նեմ որ ատոնք աւելի Վպտի քան թէ Ասորի կամ Պաղեստինեան կը նկատուին և նոյն իսկ Եթովպիոյ դարէն առաջուան գործեր: Անշուշտ

1. L'Art Byzantin chez les Slaves. — Recueil II էջ 202, և 206.
2. Անդ էջ 385.

3. The four Gospels of Karahissar. — Vol. II նկար CXXXI.
4. Անդ նոյն նկար CXXVIII և CXXIX.